

A helytörténeti kutatás és az online gyűjtemények helye és szerepe a történelemoktatásban Pásztó példáján keresztül

GORTVA JÁNOS

gortva.janos@ekt.f.hu

*Eszterházy Károly Főiskola Gyakorló Általános, Közép-, Alapfokú Művészeti Iskola
és Pedagógiai Intézet, Eger, Magyarország*

Kulcsszavak: adatbázisok, helytörténeti kutatás, kompetencia fejlesztése, motiváció, történelemtanítás

Összefoglaló

A történelemtanár gyakran szembesül azzal, hogy a diákok motiválatlanok. Ha a diákok megértik, hogy a történelem érdekes, akkor motiváltabbá válnak. Ebben segíthet a helytörténeti kutatás és a modern technológia. A NAT előírja, hogy a történelemtanítás erősítse a szülőföldhöz kötődést, ezért a tanulmányban olyan lehetőségek bemutatására törekszünk, amelyek segítségével a történelemtanításban helyi sajátosságok is felhasználhatók. Számos olyan online gyűjtemény létezik, amely jól használható a helytörténet tanításánál. Ezeket a tanárok és a diákok egyaránt jól használhatják a tanórán és azon kívül is. A lehetőségeknek csak a tanár ideje és kreativitása szab határt. A tanulás a diákok számára élmény lehet, ha ezeket a lehetőségeket kihasználjuk. A példákban szereplő település Pásztó, de az ötletek bármelyik várossal, faluval megvalósíthatóak.

Bevezetés

A történelemtanár gyakran szembesülhet azzal a problémával, hogy diákjai számára elérhetetlen világokról beszél, tőlük – időben és térben – távoli dolgokról, amely legfeljebb mese, nem megfogható valóság. Van azonban egy módja annak, hogy a történelmi ismeretek megszerzését valóságos élménnyé tegyük, ez pedig az, ha a diákok számára egyértelművé válik, hogy a lakóhely, a család éppúgy rendelkezik történettel, ahogyan a világ történelemmel. Ha a nézőpontot legalább néhányszor mikrotörténetivé tesszük, akkor a diákjaink olyan élményeket szerezhetnek, amelyekkel erősödik a történelmi tudatosságuk, illetve a szülőföldhöz való kötődésük.¹ A következőkben néhány ötletet fogok adni arra,

¹ Gyáni Gábor (1997) szavaival élve: „A mikrotörténet – egyszerűen szólva – a méretek lecsökkentése, a vizsgált tárgy miniatürizálása (leszűkítése egyetlen falura, lakóhelyi közösségre, a háztartása, a családra vagy az egyénre), emellett a megfigyelés (az adatgyűjtés) mikroszkopikus módja.”

hogyan használhatjuk a helytörténet forrásait, esetleg a forrásanyag meglévő feldolgozásait a történelemoktatásban. Példáimban Pásztót használom, hiszen e település forrásait ismerve tudok konkrét ötleteket megfogalmazni, de olyan portálokat és lehetőségeket igyekszem bemutatni, amelyek segítségével bármely régióban dolgozó történelemtanár színesíteni tudja metodikai eszköztárát, s nem utolsósorban önmaga és diákjai helytörténeti ismereteit is gazdagíthatja.

A helytörténeti ismeretek felhasználását a NAT 2012 is előírja, amikor a történelem tanítását kifejezetten probléma-, forrás- és tevékenységközpontú feladatként írja le. A kiemelt fejlesztési területekkel kapcsolatban pedig kifejezetten így fogalmaz: „A történelem tanulása elősegíti a szűkebb és a tágabb közösségekhez – a családhoz, a lakóhelyhez, a nemzethez, Európához, az emberi civilizációhoz – tartozás személyes megélését.” (Magyar Közlöny 2012: 10708) E két feltétel egymást erősítve is megjelenhet a történelemtanítás során, hiszen a felhasznált forrásokat és tevékenységeket könnyen összegyűjthetjük a szülőföldről, az iskola és a lakóhely környezetéből.

A legtöbb település – így Pásztó is – rendelkezik helytörténeti munkákkal, ezek azonban gyakran évtizedekkel ezelőtt íródtak, így sem szemléletük, sem módszereik nem a legmodernebbek. Ennek ellenére a történelemtanár a technika fejlődésének köszönhetően ma már abban a szerencsés helyzetben van, hogy bátran adhat a diákjainak olyan projektfeladatokat, amelyeket digitális írástudásuknak köszönhetően kiválóan és nagy örömmel végezhetnek el. Emellett az is lehetővé vált, hogy az online elérhető, digitalizált forrásanyag segítségével maga a pedagógus készítsen olyan feladatlapokat, amelyeken keresztül kiválóan lehet a diákok forráselemzési készségeit fejleszteni, ugyanakkor pedig közvetlenül kapcsolódnak a településhez is. A következőkben néhány ilyen lehetőségre hívom fel a figyelmet, bár természetesen a lehetőségek és a módszertani megvalósítások száma gyakorlatilag végtelen.

A modern pedagógus eszköztárából ma már nélkülözhetetlenek az online adatbázisok és gyűjtemények, amelyek segítségével színesítheti a tanórákat és motiválhatja diákjait. Szerencsére egyre több olyan lehetőség van, amelyekkel akár helytörténeti jellegű órákat is tarthatunk, illetve a kompetenciafejlesztést egyedivé, helyi adatokat és információkat is felhasználóvá tehetjük. Ráadásul az ismertetett adattárakat, adatbázisokat nemcsak a tanár használhatja fel feladatlapok és fejlesztő feladatok készítéséhez, hanem akár a diákok is.

Statisztikai adattárak felhasználása

Nagyon fontos, hogy a diákok képesek legyenek különböző típusú forrásokból levonni és megfogalmazni a konklúziót. Sokszor használhatunk fel ehhez statisztikai adatsorokat, táblázatokat is. A tanítás és tanulás folyamata érdekesebbé tehető akkor, ha például a demográfiai folyamatokat nem csak nemzetközi és országos, de helyi szinten is megpróbáljuk vizsgálni, vizsgáltatni. Természetesen a makroszintű és mikroszintű tendenciák nem esnek mindig egybe, így a történelemtanárnak komolyan át kell gondolnia az ilyen feladatokat, hogy valóban arra a jelenségre hívja fel a figyelmet, amire szeretné. Ugyanakkor, ha a helyi adatok ugyanazt a tendenciát mutatják, mint az országos adatok, akkor érdekesebbé, személyesebbé tehető a táblázatok, vagy akár a diagramok, grafikonok elemzése. A Népszámlálási Digitális Adattár használatával a tanár olyan eszközt kap, amelynek segítségével könnyen készíthető az adott település adatait felhasználó feladatlap, de akár csak egy-egy feladat is. A diákokat először talán meglepi, de mindenképpen

motiválja is, ha nemcsak az országos adatokat, hanem a saját megyéjének, esetleg településének adatait vizsgálva juthat el egy-egy következtetéshez. Ezzel olyan forráselemzési, kompetenciafejlesztési feladatokat tudunk diákjaink elé tárni, amely minden bizonnyal egyedi, hiszen az adattárban fellelhető rengeteg információt magunk rendezhetjük feladattá. Mi készíthetjük el a népszámlálási adatok alapján a településre, illetve a megyére vonatkozó táblázatokat vagy diagramokat és grafikonokat. A tankönyvi példákkal együtt tehát egy alternatív taneszköz is a rendelkezésünkre állhat. Akár az alapvető elemzési készségeket is gyakoroltathatjuk a saját példák segítségével, de az is lehetséges, hogy a tankönyvi feladatokkal vessük össze ezeket, így összehasonlító elemzést végezzünk.

Helytörténeti adattárak

Másodikként a helytörténeti adattárak felhasználhatóságára kell felhívni a figyelmet. Sajnos nem minden település rendelkezik ilyenekkel, illetve a legtöbb esetben ezek hiányosak, mégis lehetőség van arra, hogy – ha rendelkezésre állnak – ezeket felhasználjuk az oktatásban. Pásztó esetében például Hausel Sándor (1999) levéltáros készített el egy olyan névtárat, amelynek segítségével diákjaink megismerhetik saját családnevük, családjuk eredetét, hogy hozzávetőlegesen mikor érkeztek az adott településre. Ilyen adattárak nemcsak nyomtatott, de elektronikus formában is elérhetők, kiváló példa erre Aldebrő község, amelynek anyakönyvei CD-ROM-on is elérhetők kereshető formában (Nemesi 2014). Érdemes lehet az ilyen és ehhez hasonló feldolgozások felkutatása. Ezzel lehetségessé válik, hogy diákjaink a családjuk és településük történetéhez kapcsolódó feladatot kapjanak. Még egy nagy vonzaskörzettel rendelkező középiskola esetén is fontosak lehetnek az ilyen feladatok, hiszen a diák a saját településének könyvtárában, helyismereti gyűjteményében is utána járhat annak, hogy létezik-e ilyen adattár, s ha igen, akkor dolgozhat belőle.

Sajtóelemzés

A település, illetve az iskola történetének kutatására kiváló lehetőséget nyújthat a korabeli sajtó elemzése. Természetesen megfelelő forráskritikával, irányított szempontok szerint. Ez a lehetőség alapvetően a XIX. század végi, XX. századi történelem tanulmányozásakor állhat rendelkezésünkre, akkor viszont fontos és hasznos. Pásztó esetében például látható, hogy – bár a helyi sajtótermékek igen töredékesen maradtak fenn – a helyi és megyei lapok elemzésével rekonstruálható a városban ma is létező iskolák és kórház alapítása, az alapítás körüli problémák, nehézségek, sőt, sok esetben a későbbi működésről is híreket kapunk. Diákjaink így például elkészíthetik az iskola korai történetének vázlatát, esetleg egy történelmi tablót a korábbi időszakokról. Lehetséges esetleg az is, hogy egy-egy kiválasztott, őket érdeklő városi intézmény kialakulását, történetét vizsgálják, akár egyénileg, akár csoportokban dolgozva. Ehhez ma már nemcsak a könyvtárak helytörténeti gyűjteménye, esetleg a meglévő mikrofilmek nyújthatnak segítséget, hanem a világháló is. A Hungaricana közgyűjteményi portál például kiváló lehetőséget nyújt az ilyen jellegű feladatok megoldására azzal, hogy a megyei lapok jelentős részét – egyre bővülő számban és mennyiségben – elérhetővé teszi. A tanár kijelölhet egy-egy időszakot, de akár konkrét cikkeket is, amelyeket a megfelelő elemzési szempontok szerint diákjai feldolgozhatnak, ezzel bemutatva a témát. Ez nemcsak a forráselemzési készségek fejlesztésében lehet hasznos, hanem számos kompetenciát fejleszthetünk általa. A diákok fel-

használhatják anyanyelvi és kommunikációs ismereteiket az egyes sajtóműfajokról, ráadásul digitális kompetenciáik is fejlődhetnek.

A helyi sajtó elemzése azonban nemcsak a helyi témák, de az országos események tanításánál is felhasználható. Pásztor esetében például lehetővé vált az I. világháború helyi vonatkozásainak vizsgálata a sajtótermékek elemzésével, így a világtörténelem ilyen fontos eseményének helyi hatásait is érzékeltethetjük. Diákjaink pedig akár saját felmenőikre vonatkozó információkat is találhatnak a feldolgozás során, így a történelem tantárgyhoz kapcsolódó feladat személyes élményt is jelenthet.

Tudatában kell lenni azonban annak is, hogy az ilyen jellegű feladatok a történelemtanár gondos előkészítő munkáját igénylik. Rendkívül fontos, hogy az elemzési szempontok lehetővé tegyék a téma pártatlan feldolgozását, hiszen látnunk kell azt a tényt is, hogy a sajtó a tájékoztatás mellett mindig is a befolyásolás egyik lehetséges eszköze volt.² A pedagógus szerepe nemcsak az előkészítésben, hanem az eredmények értelmezésében is jelentős. A diákok munkáját és eredményeit folyamatosan figyelni kell, szükség esetén korrigálva a folyamatot.

Helytörténeti séták

A történelemtanár munkája során nagy hangsúlyt kell fektetni a vizuális szemléltetés eszközeire is. Ehhez kiválóan felhasználhatók az aprónyomtatványok. Hasznos lehet, például a régi képeslapok digitális változatával való munka. Helytörténeti sétákat is szervezhetünk, amelyek során azt a feladatot adhatjuk diákjainknak, hogy a képeslapon szereplő hely, épület mai állapotáról készítsenek fotókat. Ezután lehetőség nyílik egy „ilyen volt, ilyen lett” típusú tabló, esetleg prezentáció készítésére. A diákok zsebében ma már ott lapul az okostelefon, így gyakorlatilag bármikor lehetséges különösebb előkészületek nélkül egy ilyen jellegű feladat megoldása.

Lehetőség nyílik arra is, hogy a digitalizált képekről levágva a feliratokat – néhány segítő információt adva diákjainknak – versenyt hirdessünk. A képen látható épület, esetleg terület mai helyének meghatározása, mai állapotának fotózása például kiváló játék és időtöltés lehet. A diákok így egyrészt észrevehetnek olyan épületeket, területeket a településen, amelyek szépségét, különleges voltát a mindennapok rohanásában nem látják meg, másrészt szinte észrevétlenül tudunk ismereteket nyújtani a lakóhelyük esetleges műemlékeiről, vagy a település életében korábban fontos szerepet betöltő épületek történetéről. Az internet természetesen ebben is a segítségünkre lehet. Kiváló lehetőséget nyújt például a Fortepan portál használata, amelyen több mint 65.000 fotó között kereshetünk, akár településre, akár más kulcsszóra. Emellett a már említett Hungaricana gyűjtemény egy másik adatbázisa is jól használható. A gyűjteményben 5 intézmény 300.000 darab képeslapja érhető el kereshető formában, így kiváló lehetőség van a válogatásra. Hasznos lehet az ismertetett portálok mellett a helyi és megyei múzeumok honlapjának böngészése is, mert egyre több esetben ezeken is található fotó- és képeslapgyűjtemény.

Akár azt a feladatot is adhatjuk diákjainknak, hogy ilyen és ehhez hasonló online gyűjteményeket keressenek. Ezzel egyrészt fejlődhetnek digitális kompetenciáik, hiszen információt kereshetnek, másrészt kialakulhat az osztályban, sőt, akár iskolai szinten egy

² Lipták Dorottya (2002) *Újságok és újságolvasók Ferenc József korában* című munkájában például rámutat arra – Bíró Lajos újságíró 1911-ben papírra vetett szavait idézve –, hogy az újságnak ki kell szolgálni a közönség igényeit is, s csak azt, s csak olyan módon írhatja meg, amelyre a közönsége fogékony.

olyan linkgyűjtemény, amely később is jól használható. Ezzel nemcsak egy adott település, de akár egy régió elszórtan meglévő digitális gyűjteményeiből is készíthető egy adattár, így az iskola vonzáskörzetéből is értékes információk nyerhetők.

Pásztó esetében létezik olyan feldolgozás, amely a település utcanéveinek változásával, történetével foglalkozik, így akár ezzel kapcsolatos feladatokat is adhatunk a diákoknak (Szomszédos 1992). Nézzenek utána, hogy hogyan bővült a település területe, milyen régi nevei voltak az egyes településrészeknek, ezek mire utalhattak és hogyan alakultak ki. Nem minden település van azonban ilyen szerencsés helyzetben, ugyanakkor az online elérhető térképgyűjtemények itt is gazdagítják eszköztárunkat. Lehetőségünk van ugyanis a településünkről készült régi térképek böngészésére, akár mai térképekkel való összevetésére. Figyelemreméltó online térképgyűjtemény például A Habsburg Birodalom Történelmi Térképei elnevezésű gyűjtemény. Ezzel fejleszthetjük diákjaink térbeli tájékozódási képességét és érdekesebbé tehetjük a tanulást is. Megnézhetik például, hogy hogyan nézett ki a lakóhelyük vagy az iskola környezete néhány évszázaddal ezelőtt. Egy ilyen feladat kiváló motivációs eszköz lehet az urbanizáció tanításánál, vagy éppen a vasútvonalak fejlődésének bemutatásánál. A diákok számára ugyanis természetes, hogy a mai út- és vasúthálózat ott van, ahol ő azt napi szinten látja, s talán bele sem gondol, hogy 150 vagy éppen 200 évvel ezelőtt ott esetleg még csak egy mező lehetett.

Audiovizuális emlékgyűjtés, a meglévő emlékek felhasználása

A történelemtudomány módszerei között az utóbbi időben igen népszerű lett az oral history módszere. Természetesen ez a módszer csak a közelmúlt eseményeinek feltárásában, feldolgozásában használható, ennek ellenére kiváló feladat lehet diákjaink számára.

Akár iskolatörténeti, akár településtörténeti feladatként is adhatjuk diákjainak, hogy készítsenek interjút az iskola, vagy a település utolsó néhány évtizedéről vagy akár egy konkrét eseményről idősebb személyekkel. Az interjúalany akár az iskola nyugdíjas pedagógusa, akár a település életében korábban fontos szerepet betöltő személy is lehet. A feladat egy speciális formájaként elképzelhető az is, hogy az interjúalany egy családtag legyen, akár nagyszülő, dédszülő. A tanárnak itt igen fontos szerepe van az előkészítésben és a feldolgozásban is. Az interjúkészítés alapvető fogásait meg kell taníttatunk diákjainknak, illetve a strukturált interjú kérdéseit is össze kell állítani. Szintén nagyon fontos, hogy a diákok rendelkezzenek a beszélgetéshez szükséges előismeretekkel. Az elkészült beszélgetések megvágása és szerkesztése is izgalmas feladat lehet a diákok számára, a produktum pedig akár az iskola, akár a település történetéről számos ismerettel gyarápíthatja a készítőket vagy a közösség tagjainak ismereteit. Amennyiben van a településen helyi televízió, akár a technikai lebonyolításban, akár a publikálásban kérhetjük a segítségüket, így a diákjainkat könnyen komoly sikerélményhez segíthetjük.

A történelem tanítása során érdemes lehet felhasználni a rendelkezésre álló filmhíradókat is. Jelentős mennyiségű filmhíradó érhető el ingyenesen és online módon, így szerencsés esetben akár helyi vonatkozású korabeli filmanyagot is felhasználhatunk. Ez a lehetőség azonban nemcsak a helytörténeti témáknál hasznosítható, hanem akár magyar, akár egyetemes történeti témáknál is, ezért fontosnak tartom felhívni a figyelmet erre is.

Összegzés

A helytörténeti kutatások eredményei és a rendelkezésre álló digitális gyűjtemények lehetővé teszik, hogy a történelemtanár munkája során akár mikrotörténeti nézőpontból is bemutassa diákjainak a tárgyalat problémák egy részét. A lehetőségek kreatív kihasználásával akár a tanórai szemléltetés, akár a diákok tanórán kívüli foglalkoztatása is lehetségessé válik. Így erősítve a szülőföldhöz, a lakóhelyhez való kötődést és fejlesztve számos kompetenciát – akár játékosan, versenyezve is. Érdemes tehát minden tanárnak feltérképeznie, hogy milyen lehetőségek vannak az adott település és környezetének helytörténetét megjeleníteni a tantárgy oktatásában. A felvetett lehetőségek többsége ugyanakkor nem csak a történelemtanár eszköztárában jelenhet meg. A legtöbb feladat, ötlet jellege olyan, hogy akár össziskolai, akár több pedagógus együttműködését igénylő projektek keretében is megvalósítható. Nemcsak a szaktárgyi, hanem a NAT-ban meghatározott kulcskompetenciák is fejlődnek általuk, hiszen számos külső koncentrációs lehetőséget rejtenek magukban. Kiemelten fejlesztik a megjelenített feladatok a digitális, az esztétikai, az anyanyelvi és a szociális kompetenciákat, hiszen a sikeres tanuláshoz a diákoknak mindegyiket használniuk kell.

FORRÁSOK

- A Habsburg Birodalom Történelmi Térképei [<http://mapire.eu/hu/> – 2016.05.03.]
 Filmhíradók Online [www.filmhiradokonline.hu – 2016.05.03.]
 Fortepan [www.fortepan.hu – 2016.05.03.]
 Hungaricana Közgyűjteményi Portál [www.hungaricana.hu – 2016.05.03.]
 Népszámlálási digitális adattár [<http://konyvtar.ksh.hu/neda> – 2016.05.03.]

IRODALOM

- Gyáni Gábor 1997: A mindennapi élet mint kutatási probléma. *Aetas* 1997, 1.
 Hausel Sándor 1999: *Pásztó mezőváros 18. századi társadalomszerkezetének és lakosságának kialakulása. Névtár 1688-1770*. Pásztó: Pásztó Város Önkormányzata – Nógrád Megyei Levéltár.
 Lipták Dorottya 2002: *Újságok és újságolvasók Ferenc József korában*. Budapest: L'Harmattan.
 Nemes Lajos (szerk.) 2014: *Aldebrő község anyakönyvei: 1743–1923*. Aldebrő: Aldebrő Község Önkormányzata.
 Szomszéd András 1992: *Pásztó utcanévei 1991-ig*. Pásztó: Pásztó Város Önkormányzata-Nógrád Megyei Levéltár.
 Nemzeti Alaptanterv 2012. [http://ofi.hu/sites/default/files/attachments/mk_nat_20121.pdf – 2016.04.16.]

Teaching History: the Significance of Local History Research and the Role of Online Repositories

History teachers often encounter students with no motivation for history. When students understand that history is intriguing, they will become motivated. Modern technology and local history research will facilitate this process. Teaching history is expected to strengthen patriotism as it is requested by the National Curriculum. There are numerous online repositories to be used by both students and teachers in regional studies, either at school or as extracurricular studies. The scope of possibilities usually depends upon

teachers' time and creativity. Learning can be fun for the students if we take advantage of these opportunities. In our case the example is the settlement named Pásztó, Hungary, but the same methods will work with any village or town.